

Predrag Marković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Ivana Tomas

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Mramorna skulptura sv. Ivana Krstitelja iz crkve sv. Ivana Krstitelja na otoku Šipanu

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 20. 8. 2021.

UDK 730:[7.034(497.5Šipan)]"653"

DOI <https://doi.org/10.31664/ripu.2021.45.02>

Sažetak

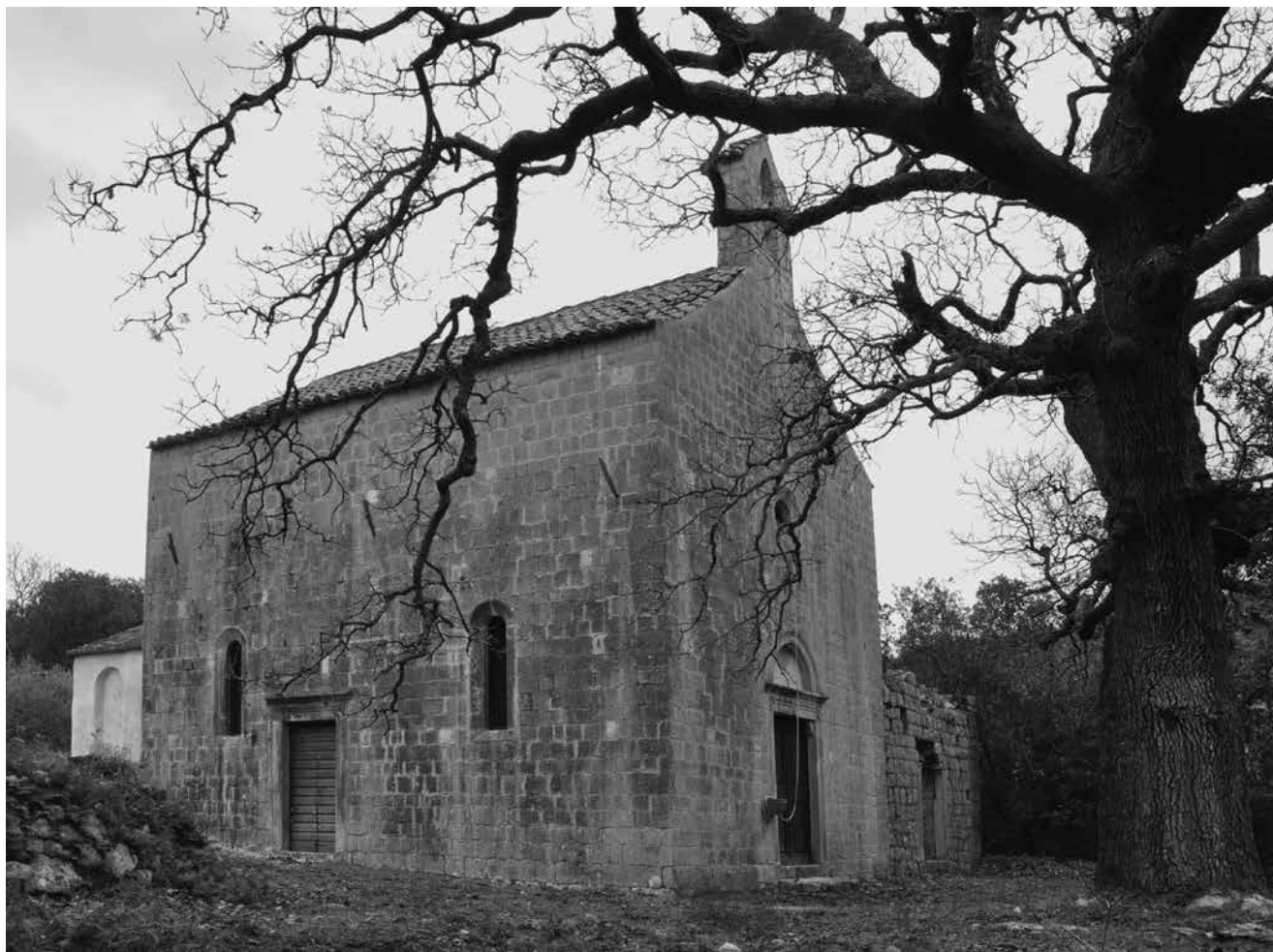
Tema rada je mramorna skulptura sv. Ivana Krstitelja iz crkve posvećene istom svetcu na predjelu Šilovo Selo na otoku Šipanu. Premda se radi o vrsnijem renesansnom kiparskom ostvarenju u dubrovačkom kraju, u dosadašnjoj literaturi tek je usputno spomenuto. Skulptura se ističe i po skupocjenijem materijalu od kojega je isklesana, a posebice jer je na njezinoj poleđini svjesno zadržan dio romaničkoga figurativnog reljefa. Na osnovi podrobne analize nastojalo se ukazati na to da je

skulptura sv. Ivana Krstitelja nastala u prvoj polovini 16. stoljeća, kao i to da je za njezinu izradu upotrijebljen mramorni ulomak na kojem je bio predočen orao u borbi sa zmijom iz prve polovine 13. stoljeća. Posebna pozornost bila je usmjerena i na sam fenomen reutilizacije mramora i promišljenog zadržavanja starijega skulpturalnog uratka kao svojevrsnog znamenja drevnosti, a koji je detektiran i na nekolicini drugih primjera na prostoru Dubrovnika i njegove okolice.

Ključne riječi: *otok Šipan, Šilovo Selo, crkva sv. Ivana Krstitelja, skulptura, 13. stoljeće, 16. stoljeće, fenomen reutilizacije mramora*

Šipan je najveći otok dubrovačkog arhipelaga, pripada skupini Elafitskog otočja, a smješten je između poluotoka Pelješca na sjeverozapadu i otoka Lopuda na jugoistoku. Njegov prvi spomen bilježimo u srednjovjekovnim vrelima gdje se navodi kao *Juppana, Jupana, Giupana, Giuppana, Zuppana, Čupana*.¹ Čini se da se otok geografski dijelio na dva dijela – *caput inferius* i *caput superius*, jer se u izvorima spominje *in inferiori capite insulae Jupana* 1252. godine te *in capite superiori in Jupana* 1300. godine.² Naziv *caput inferius* odnosio se na sjeverozapadni dio Šipana s dubokom i dobro zaštićenom uvalom gdje se razvilo najvažnije otočno naselje Šipanska Luka, dok je *caput superius* označavao jugoistočnu stranu s manjom uvalom oko koje se formiralo naselje Suđurađ. Crkva sv. Ivana Krstitelja nalazi se južno od potonjeg mjesta, a podignuta je u najplodnijoj otočnoj udolini, prostranom Šipanskom polju, na predjelu Šilovo

Selo, gdje polje zaprema najveću širinu. U arhivskim dokumentima prvi put je zabilježena 1312. godine, no dobro očuvana omanja crkva srednjovjekovnog podrijetla ranijeg je postanka.³ Riječ je o jednobrodnoj trotravejnoj građevini pravokutne osnove, s malenom kupolom nad središnjim poljem i četvrtasto istaknutom apsidom.⁴ Po svojim arhitektonskim obilježjima Sv. Ivan Krstitelj pripada crkvama tzv. južnodalmatinskoga jednobrodnog kupolnog tipa. Taj specifičan tip srednjovjekovnoga graditeljstva karakterističan je upravo za dubrovački kraj, a detektirano je sveukupno šesnaest spomenika od kojih je čak dvanaest na Elafitima, tri u povijesnoj jezgri grada Dubrovnika te jedan u Stonu.⁵ Među tipološki srodnom grupom građevina identična artikulacija vanjskoga zidnog plašta, s trima lučno završenim nišama na bočnim zidovima i jednom na apsidi, zamjetna je i kod dubrovačke crkve sv. Nikole na Prijekom iz kasnoga 11. ili

1. Crkva sv. Ivana Krstitelja na predjelu Šilovo Selo na otoku Šipanu (foto: Predrag Marković, 2021.)
Church of St John the Baptist in the area of Šilovo Selo on the island of Šipanu

ranoga 12. stoljeća.⁶ Također, na ranoromaničko podrijetlo šipanskog Sv. Ivana Krstitelja upućuje i podudarnost elementata raščlambe njegovih vanjskih i unutrašnjih zidova.⁷ U crkvi je očuvan i vrijedan srednjovjekovni zidni oslik s nizom svetačkih likova i raskošnim geometrijskim dekorom, dok je u apside predočen monumentalni lik Krista na prijestolju s Bogorodicom i sv. Ivanom Krstiteljem.⁸ Istovjetne zidne slike izvedene su i u tipološki bliskoj crkvi sv. Nikole / sv. Vida na obližnjem otoku Koločepu. Oba oslika nastaju u prvoj polovini ili sredini 12. stoljeća, a izgledno je da ih je izradio isti, vrsniji majstor, odnosno radionica koja je u to doba oslikala i velebnu dubrovačku prvostolnicu.⁹ Visoka kvaliteta izvedbe elafitskih fresaka, kao i njihova povezanost s reprezentativnim oslicima u katedrali ukazuje na važnost tih dvaju manjih izvangradskih svetišta, odnosno njihovih onovremenih vlasnika/korisnika što bi moglo sugerirati na to da se radilo i o srodnoj narudžbi, tj. o naručiteljima iz reda dubrovačkoga crkvenog vrha.¹⁰

Zamašnije graditeljske intervencije na lokalitetu događaju se pri izgradnji veće renesansne građevine uza zapadnu stranu ranije crkve. Tim zahvatom srušeno je zapadno pročelje srednjovjekovnog zdanja, a nekadašnja omanja crkva

postala je apsidom mlađe dogradnje.¹¹ Srodne graditeljske intervencije vrlo su česte na prostoru Dubrovnika i njegove okolice u ranome novom vijeku, što na neki način upućuje i na svojevrsno valoriziranje starije, drevnije baštine u duhu ondašnjeg humanizma. Među brojnim primjerima treba spomenuti tipološki blisku crkvu sv. Ivana Krstitelja na vrhu Ivanjeg brda na susjednom otoku Lopudu, gdje rano-srednjovjekovna građevina skromnih dimenzija isto postaje apsidom veće renesansne prigradnje.¹² No zdanje u Šilovu Selu svojom veličinom nadilazi sve ostale slične primjere dogradnji, pa tako i one na Lopudu, što bi ukazivalo na to da se radilo o razmjerno većoj graditeljskoj i financijskoj investiciji tadašnjeg vlasnika/korisnika toga šipanskog posjeda. Ta prostrana jednobrodna građevina pravokutne osnove zaprema dužinu od 10 metara, širine je 7,4 metra, a ističe se i visinom od 9,5 metara. Pravilnim klesancima izvedeni su njezini vanjski zidovi na zapadnoj i sjevernoj strani, dok je na južnom zidu primjetan nepravilniji način zidanja zbog naknadnih intervencija. Na sjevernom zidu su i dva duža prozorska otvora s kamenim okvirom lučnog završetka kakve nalazimo i na kapeli Sv. Križa, podignutoj uza župnu crkvu Gospe od Šunja na otoku Lopudu u prvoj polovini

2. Crkva sv. Ivana Krstitelja na predjelu Šilovo Selo, glavni portal (foto: Predrag Marković, 2021.)

Church of St John the Baptist in the area of Šilovo Selo, main portal

16. stoljeća.¹³ Na isto vrijeme nastanka navodi i oblikovanje glavnog portala na zapadnom pročelju šipanskog Sv. Ivana Krstitelja. Riječ je o portalu s jednostavno profiliranim dovratnicima i nadvratnikom nad kojim se uzdiže polukružno istaknuta luneta. U gornjoj zoni obaju dovratnika izvedena je po jedna manja dekorativna konzola s motivom krupnoga mesnatog lista, poput onih uz prozore prvog kata Getaldićeva ljetnikovca u obližnjem Suđurđu iz 1516. godine, dok nadvratnik resi središnji medaljon s Kristovim monogramom.¹⁴ Na krajevima nadvratnika isklesana su i dva grba u starijoj, ponešto stiliziranoj formi konjske glave – *a testa di cavallo*. Na lijevom grbu prelomljena kosa grba u obliku obrnutog slova V razdvaja četiri ljiljana – tri su u gornjoj zoni i jedan u donjoj, dok su na desnom grbu četiri kose grede prekinute po sredini horizontalnom trakom. Potonji grb nalik je na onaj vlasteoskog roda Sorgo (Sorkočević), a slična forma grba susreće se i na kruni bunara uz kapelu dubrovačkog ljetnikovca Ivana Marinova Gondole (Gundulića) u Gružu iz prve polovine 16. stoljeća.¹⁵ Pročišćena, plitka, gotovo linearno izvedena i razlistala profilacija koja u “jednom potezu” prelazi s nadvratnika na dovratnike, javlja se i na sjevernome, pravokutnom portalu šipanske crkve. Vrlo bliska profilacija zamjetna je na prozorskim okvirima ranije spomenutog ljetnikovca u Suđurđu iz 1516. godine, potom na portalima ljetnikovca Petra Junijeva Sorga (Sorkočevića) na Lapadu u Dubrovniku, nastalom između 1518. i 1521. godine, te na glavnom portalu župne crkve Gospe od Milosti u nedalekoj Pakljeni na otoku Šipanu vjerojatno iz istog razdoblja.¹⁶ Ipak, nužno je primijetiti da kod oba portala u Šilovu Selu, za razliku od navedenih, razrađenijih i uglavnom pravilno

3. Crkva sv. Ivana Krstitelja na predjelu Šilovo Selo, luneta glavnog portala (foto: Predrag Marković, 2021.)

Church of St John the Baptist in the area of Šilovo Selo, lunette on the main portal

4., 5. Skulptura sv. Ivana Krstitelja, prednja strana i poledina (foto: Predrag Marković, 2021.)
Statue of St John the Baptist, front and back

interpretiranih “rimskih” profilacija *all’antica*, zamjećujemo određene nedosljednosti i nespretnosti, a koje bi mogle upućivati na svojevrsno nerazumijevanje izvornog predloška i/ili na slabije zanatsko umijeće klesara koji ih je izradio.¹⁷ Tako, primjerice, na okvirima nisu isklesane uobičajene tri plitke stepenasto poredane trake nego jedna, pri čemu je ta, plitka S traka na krajevima dovratnika jednostavno prekinuta, točnije nema onog karakterističnog “obrata” kakav inače nalazimo u uglovima nadvratnika, pa je završni prijelaz napravljen samo jednom plitkom kosinom. Također, izostaju uobičajeni *denti* između nadvratnika i vijenca, a obli štapa koji obrubljuje svijetli otvor na glavnom portalu malo je većih dimenzija i prežitak je starijega, gotičkog motiva. Stoga čini se da takva interpretacija “klasične profilacije” troslojno raslojenog arhitrava, s tankim oblim štapovima na stepenastim prijelazima, odaje ruku majstora koji je došao u dodir s novim, renesansnim, oblikovnim rješenjima, ali ih je prilagodio “tradicionalnom” shvaćanju dekorativnih oblika. Za lunetu glavnog portala u Šilovu Selu bila je izrađena i renesansna skulptura s likom titulara crkve – sv. Ivana Krstitelja. U drugoj polovini 20. stoljeća skulptura je premještena u unutrašnjost crkve, a ondje je i danas pohranjena.¹⁸ Premda se radi o vrsnijemu

kiparskom ostvarenju u dubrovačkom kraju, u dosadašnjoj literaturi tek je usputno spomenuta.¹⁹ Skulptura se ističe i po skupocjenijem materijalu od kojega je isklesana jer je riječ o mramoru, što bi zaista moglo sugerirati na imućnijeg naručitelja ili pak naručitelje. Na poledini Sv. Ivana Krstitelja djelomično je sačuvan i romanički figurativni reljef, pa je skulptura iz Šilova Sela zanimljiva i s aspekta proučavanja fenomena reutilizacije mramora kojim ovaj prostor oskudijeva, a poglavito zbog svjesnog zadržavanja ranijeg reljefa kao svojevrsnog znamenja drevnosti što bilježimo i na nekolicini drugih primjera na prostoru Dubrovnika i njegove okolice.

Renesansna skulptura sv. Ivana Krstitelja

Renesansna skulptura sv. Ivana Krstitelja isklesana je od mramora, manjih je dimenzija (visina: 56 cm, širina: 34 cm, debljina: 22 cm) i prerađeni je ostatak starije kiparske cjeline, od koje je na poledini mlađeg uratka ostao očuvan dio romaničkog reljefa orla. Na prednjoj strani mramornog bloka u visokom reljefu izveden je tradicionalni proročki prikaz sv. Ivana Krstitelja u pustinji – u lijevoj ruci izvorno je držao

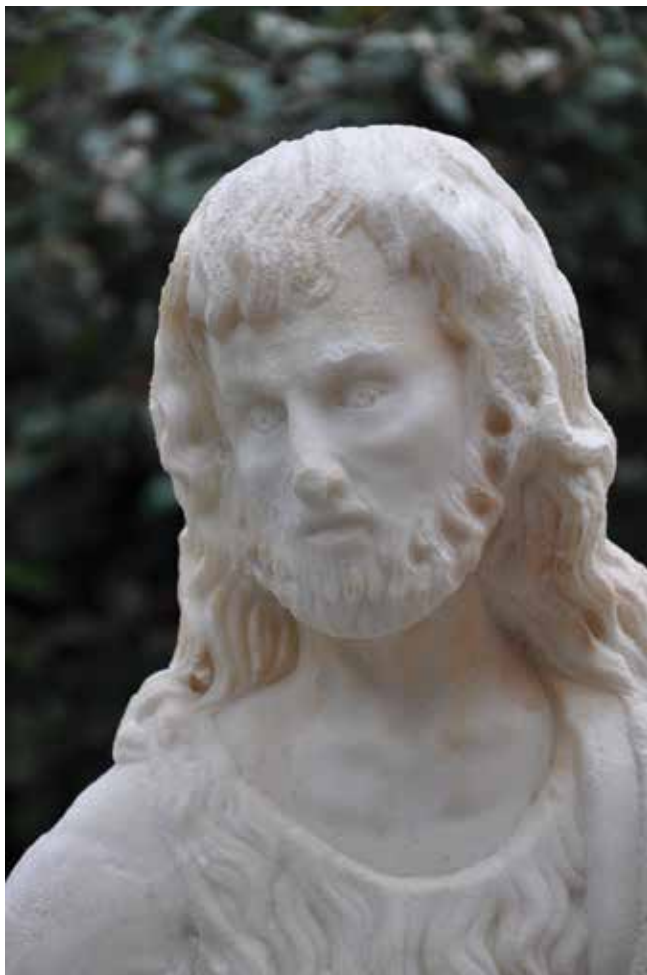

6., 7. Skulptura sv. Ivana Krstitelja, lijeva strana poledine i desna bočna strana (foto: Predrag Marković, 2021.)
Statue of St John the Baptist, left side of the back and right side

tanki štap s križem na vrhu koji, nažalost, nije sačuvan, dok desnom, savijenom u laktu, prstom upire u nj.²⁰ Dupojasno predočeni stojeći lik svetca prilagođen je formatu kamenog bloka i smještaju unutar plitke lunete glavnog portala, pa tako visinom doseže nešto ispod bokova i nagnut je prema naprijed, a jedva primjetan naklon njegove glave prati i okret udesno, što za sobom povlači laganu torziju čitavog tijela. Stražnja strana mramornog bloka je sumarno, a dijelom i prilično grubo obrađena. Na samoj skulpturi zamjetna su veća površinska oštećenja, i to upravo na prednjoj strani koja je u najvećoj mjeri i bila izložena djelovanju atmosferilija – od šećerastog osipanja površinskog sloja, potom manjih pukotina do gubitka materijala, a uočljive su i kromatske promjene u strukturi mramora. Osim vrha nosa, izgubljeni su i brojni, inače vrlo precizno i suptilno naznačeni anatomske detalji. To se ponajviše vidi na ogoljeloj i žilama prošaranoj podlaktici savijene desne ruke i pruženom kažiprstu, kao i na isturenim dijelovima lica koje s donje strane uokviruju kratki, sada gotovo podrezani i stopljeni pramenovi brade.

U skladu s uobičajenom ikonografijom mršavi isposnički lik zadnjeg proroka odjeven je u kostijet od devine dlake i zaogrnut ogrtačem. Prebačena preko lijevog ramena i omo-

tana oko bokova, mekana tkanina Ivanova plašta se u širokim i eliptoidnim potezima dijagonalno spušta na suprotni bok i krupnim cjevastim naborima kaskadno taloži podno njegove ogoljele desne ruke, dok je nasuprotni kraj ogrtača uzdignut i prebačen preko lijeve podlaktice, razotkrivajući tek poluzatvorenu pest svetca, pod kojom porub tvori nježnu valovitu liniju koja se prirodno stapa s podnožjem kamenog bloka. Upravo taj detalj odaje promišljenost kipara i njegovu umješnu prilagodbu dupojasno predočenog svetca, inače u pravilu cjelovito prikazane figure u stojećem stavu. Uski kostijetni haljetak sa širokim i pravilnim polukružnim otvorima razotkriva mršavo i koštunjavo tijelo sv. Ivana Krstitelja, na kojem spušteno desno i blago izbačeno lijevo rame stvaraju dojam uvučenoga i usahlog prsnog koša, prekrivenog kratkim i gusto nanizanim čupercima devine dlake. Odstupajući od uobičajenoga kožnog pojasa, haljetak je na tom prikazu pripasan visoko postavljenim i razmjerno debelim usukanim užetom ili nekom vrstom tkanine. Za razliku od pomalo dekorativnog tretmana odjeće, neznani je kipar u opisu anatomske svojstava isposničkog tijela sv. Ivana Krstitelja pribjegao više naturalističkoj deskripciji. Tako je podno svečeva uskoga i žilavog vrata pažljivo naznačio gornji

8. Skulptura sv. Ivana Krstitelja, prednja strana, detalj (foto: Predrag Marković, 2021.)

Statue of St John the Baptist, front, detail

9. Leonard i Petar Petrović, skulptura sv. Ivana Krstitelja, južni portal franjevačke crkve u Dubrovniku (foto: Predrag Marković, 2011.)

Leonard and Petar Petrović, statue of St John the Baptist, south portal of the Franciscan church in Dubrovnik

dio grudnog koša na kojem se, pod dvostrukim valovitim pregibima suhe i tanke kože, razaznaje rebrasti spoj sternuma i ključnih kostiju. Sukladan anatomske opis krasni i ostatak ogoljela tijela, prvenstveno usku, u laktu savijenu ruku, s vretenastim i lagano napetim mišićima koji su podlakticu i zapešće u cijelosti prošarali površinskim venama, pri čemu se na zapešću naziru i radialno raspoređeni ligamenti. Suptilnost u opisu Ivanova mršava tijela očituje se i u istaknutoj kosti podlaktice kod koje su jasno razdvojene dvije skupine mišića, a primjetno je i završno kugličasto zadebljanje vanjske, lakatne kosti (ulna). Lice Ivana Krstitelja uokviruje prilično bujna i duga kosa nalik na zmijolike pramenove koji od pravilno raspoređena tjemena mirno padaju do polovice visokog čela, ostavljajući vidljivim samo bočne simetrične zaliske. Spuštajući se uz rub lica, pramenovi postaju nešto življi i nemirniji, pa posve prekrivajući uši, povlače se unatrag padajući na svečeva ramena. S donje strane lica, niz vilicu prema vrhu brade spuštaju se kratki i uredno raspoređeni pramenovi brade. Na ispijenom Ivanovu licu dominiraju rupicama naznačene oči, smještene u nejednako izvedene očne duplje. Desno oko otvorenije je i dublje uvučeno od

lijevoga, a drukčijeg su usmjerenja i zjenice koje su markirane sitnom rupom. Oba oka uokviruju istaknute nadočne kosti te ponešto prenaplašene i neprirodno spuštene jagodične kosti upalih obraza, podno kojih se naziru nazolabijalne bore. Vrlo vješto isklesan je i Ivanov pravilan nos, nažalost oštećen na vrhu, kao i sitne, lagano stisnute svečeve usne.

Riječ je o zaista kvalitetnom kiparskom ostvarenju, kako je to uostalom i ranije bilo ustanovljeno. Naime, među rijetkim osvrtima povezanim s tim djelom ističe se onaj Igora Fiskovića koji je precizno ustanovio da skulptura sv. Ivana Krstitelja iz Silova Sela, naglašenim realizmom i vrsnoćom *nadilazi prosječnu razinu dubrovačkog kiparstva u zreloj renesansi*, pri tome opravdano zaključivši da je nastala u domaćoj sredini jer je isklesana od starije i cjenjenije mramorne građe kojom ovaj prostor oskudijeva.²¹ Premda se šipanski sv. Ivan Krstitelj po svojoj kvaliteti, ali i materijalu, izdvaja od onovremenih kiparskih ostvarenja u dubrovačkom kraju, zamjetne su određene podudarnosti s prikazom toga isposničkog svetca na luneti južnog portala samostanske crkve franjevaca u Dubrovniku koji su isklesala braća Leo-

10. Reljef orla, poledina skulpture sv. Ivana Krstitelja (foto: Predrag Marković, 2021.)
Relief of an eagle, back of the statue of St John the Baptist

nard i Petar Petrović 1499. godine.²² U tom pogledu nužno je upozoriti na gotovo identičan tretman draperije mekoga i nerazmjerno krupnog plašta, visoko podignutog oko struka, kao i na karakteristični pojas koji je u oba primjera izveden u obliku deblje usukane tkanine, tj. užeta. Razlike, pak, koje možemo uočiti odnose se na veći stupanj idealizacije, odnosno na “stišavanje” kasnogotičke ekspresivnosti koja je još uvijek zamjetna na kiparskom djelu braće Petrović, te na ublažavanju grubih linija, dubljih sijena i oštih prijelaza. Skulpturu sv. Ivana Krstitelja iz Šilova Sela općenito odlikuje mekši plasticitet cjelokupnog volumena, potom prirodanija i uvjerljivija pokrenutost svečeva tijela, a poglavito znatnija posvećenost opisu anatomskih detalja ljudskog tijela. Takav pomak ne samo da upućuje na stanovitu vremensku udaljenost ta dva rješenja, nego i na izmijenjenu vizualnu kulturu nastalu pod snažnim utjecajem renesansnog stila. S tim u vezi svakako treba spomenuti i upotrebu skupocjenijeg materijala mramora, kao i zadržavanje ostatka starijeg reljefa jer i to odaje duh ondašnjeg humanizma. Stoga zbog svega navedenog možemo zaključiti da je šipansku skulpturu sv. Ivana Krstitelja izradila sigurna i vrsnija klesarska ruka, dobro izvježbana u tvrđem materijalu mramoru što bi donekle moglo sugerirati i na strano podrijetlo samog majstora. Vrijeme njezina nastanka moguće je smjestiti u prvu polovinu 16. stoljeća, odnosno u doba podizanja prostrane renesansne crkve na predjelu Šilovo Selo. Na tu blisku stilsko-vremensku povezanost prvenstveno upućuju odlike glavnog portala za koji je i naručen taj vrijedan kiparski uradak, a koji zasigurno treba datirati u prvu polovinu 16. stoljeća, odnosno prije već jasno definiranih primjera visoke renesanse koji se na dubrovačkom prostoru javljaju u drugoj polovini istoga stoljeća.

Romanički reljef orla i fenomen reutilizacije mramora u dubrovačkom kraju

Na poledini renesansne skulpture sv. Ivana Krstitelja djelomično je očuvan romanički reljef, a proteže se duž njezine lijeve strane u visini od 35 cm, širine je 20 cm, dok debljina ulomka iznosi 22 cm. Na reljefu je predočen gornji dio orla, a od njegova tijela dobro je sačuvana glava s kljunom, vrat i dio trupa, te uzdignuto veće krilo. Ostatci toga srednjovjekovnog reljefa inkorporirani su u stražnju stranu Ivanova ogrtača, dok su ostali dijelovi starijeg uratka uklonjeni zbog oblikovanja poledine mlađe skulpture. U tom pogledu otklesan je gornji dio orlova krila i manji dio glave, dok mu je u potpunosti izostao donji dio tijela. Njegova glava usmjerena je ulijevo, a na toj strani naziru se i tragovi preklesanog reljefa u vidu vijugave duže i podeblje trake koja seže do gornjeg dijela kljuna. Na tom mjestu reljef je presječen, ali ostatci te trake vidljivi su podno orlove glave. U tom dijelu kompozicije traka je dobro očuvana, a izvedena je kao oveći i izrezbareni kružni zavijutak koji orao drži u kljunu. Izgledno je da je ta duža vijugava traka predstavljala zmiju, te da je na šipanskom ulomku predočen orao uzdignutih krila u borbi sa zmijom. Orao koji uništava zmiju ili zmaja, odnosno zla bića čest je prikaz u kršćanskoj ikonografiji i simbolična je poruka borbe dobroga protiv zla, jer se orao smatra simbolom uskrnuća, a time i Krista koji duše izbavlja iz okova zla.²³ Takvi prikazi s tematikom pobjede dobra nad zlom, poput ulomka iz Šilova Sela na kojem je predočena borba orla sa zmijom, uobičajeni su u razdoblju zreloga srednjeg vijeka, a napose u romaničkoj umjetnosti gdje je spomenuti sadržaj najčešće bio prikazivan na portalima ili prozorskim okvirima sakralnih zdanja. Sudeći po veličini šipanskog orla, izgledno je da je

11. Greda iz katedrale u Dubrovniku (izvor: IGOR FISKOVIĆ, Još o romaničkoj skulpturi s dubrovačke katedrale, *Ars Adriatica*, 5 /2015./, 47, 9.a)

Beam from the Dubrovnik Cathedral

mramorni ulomak izvorno pripadao reljefno urešenoj cjelini većih razmjera, a da se radilo o okviru portala ili prozora mogao bi na to sugerirati i ondje isklesan simbolični prikaz borbe dobra i zla.

Lik orla izveden je u dubokom reljefu *zrelije realističke modelacije* i naglašena plasticiteta, s jasno diferenciranim dijelovima tijela i pomnije izrađenim detaljima teksture perja na vratu, trupu i uzdignutom krilu, što dodatno pridonosi taktilnosti površine i realističnom dojmu cjeline.²⁴ Skladne, pak, proporcije njegova tijela, a napose vješto oblikovana glava s krupnim bademastim okom i fino zaobljenim većim kljunom odaju sigurnu i dobro izvježbanu klesarsku ruku vrsnijega romaničkog majstora. Po svojim stilsko-morfološkim obilježjima, ali i kvaliteti izvedbe orao iz Šilova Sela pokazuje srodnost sa skupinom romaničkih reljefa figurativnog sadržaja detektiranih u dubrovačkoj povijesnoj jezgri i njezinoj okolici. Riječ je o više nalaza arhitektonske plastike od ostataka portala i prozora do raznih vijenaca, ali i liturgijskog namještaja, uglavnom dijelova ciborija i propovjedaonice, a za koje se smatra da su pripadali reprezentativnoj opremi velebne dubrovačke prvostolnice i da su nastali tijekom 13.

12. Ploča iz Arheološkog muzeja u Dubrovniku, stražnja i prednja strana (izvor: ROMANA MENALO, *Ranosrednjovjekovna skulptura*, 2006., 70, 74)

Plaque from the Archaeological Museum in Dubrovnik, back and front

stoljeća.²⁵ Svi ti ulomci isklesani su od mramora, a radilo se o reutilizaciji toga skupocjenijeg materijala koji je najvjerojatnije potjecao iz sakralnog sklopa, što je prethodio izgradnji romaničke katedrale.²⁶ Među spomenutom građom osobita bliskost u izvedbi, ali i ikonografiji zamjetna je s tri ulomka na kojima su isklesani zoomorfni prikazi s tematikom pobjede dobra nad zlom. Pretpostavlja se da su sva tri uratka izvorno pripadala istoj cjelini – većem i raskošnije dekoriranom prozorskom okviru na apsidi katedrale, a datiraju se u prvu

13. Zabat oltarne ograde iz crkve sv. Mihajla na otoku Koločepu, prednja strana (foto: Ivana Tomas, 2019.)

Gable of the altar rail from the church of St Michael on the island of Koločep, front

14. Zabat oltarne ograde iz crkve sv. Mihajla na otoku Koločepu, poledina (foto: Ivana Tomas, 2019.)

Gable of the altar rail from the church of St Michael on the island of Koločep, back

polovinu 13. stoljeća.²⁷ Radi se o glavi grifona s plijenom u kljunu, potom o konzoli s prikazom muškarca u borbi sa zmijama te o ostatku donjeg dijela vertikalne grede, reljefno urešene na dvjema stranama. Na jednoj je predočen donji dio tijela konja, dok je na drugoj strani vjerojatno bio prikazan kentaur u borbi sa zmijom i moguće zmajem.²⁸ Sve ih odlikuje visoka kvaliteta izvedbe i zrelija realistička modelacija, poput šipanskog orla, a naročita srodnost primjetna je s

vertikalnom gredom na kojoj su isklesani voluminozni likovi u dubokom reljefu. Poglavito se to odnosi na stranu na kojoj je predočen kentaur jer ondje nalazimo i istovjetno izvedenu zmiju naglašena plasticiteta u vidu podeblje vijugave trake s kružnim zavijutkom kao i na reljefu iz Šilova Sela. Premda se opravdano misli da su sva tri dubrovačka skulpturalna ostvarenja pripadala istoj dekorativnoj cjelini izrađenoj za najmonumentalnije sakralno zdanje u Gradu, potrebno je

spomenuti da nijedan od njih nije pronađen u katedrali, nego su detektirani na drugim gradskim lokacijama. Tako su ostatci grede i glava grifona otkriveni u obližnjem Kneževu dvoru 1950-ih godina, dok je konzola nađena u vrtu jednoga stambenog objekta na poluotoku Lapadu.²⁹ Imajući u vidu bliskosti između te “zoomorfne” skupine iz dubrovačke prvostolnice i šipanskog orla, od vremena nastanka i kvalitete izvedbe pa do ikonografije i upotrebe cjenjenijeg materijala mramora, a posebice jer su navedena tri ulomka bila prenesena s izvorne lokacije, čini se razložnim promišljati i o provenijenciji samog ulomka iz Šilova Sela. U tom pogledu treba napomenuti i to da je riječ o izoliranom nalazu iz toga doba kako na otoku Šipanu tako i na cijelom Elafitskom otočju, pa stoga ne bi trebalo isključiti mogućnost da se i ovdje radilo o građi koja je izvorno potjecala iz reprezentativne romaničke katedrale.

Skulptura iz Šilova Sela zanimljiva je i iz aspekta proučavanja fenomena reutilizacije skupocjenijeg materijala mramora kojim ovaj prostor oskudijeva, a naročito zbog svjesnog zadržavanja ostatka ranijeg reljefa na poleđini mlađe skulpture jer je očuvani dio orla vrlo promišljeno uklopljen u stražnju stranu Ivanova ogrtača.³⁰ Zadržavanje važnijeg dijela figurativnog reljefa, koji je k tome i vješto inkorporiran u novi rad, dok je ostatak romaničkog uratka otklesan zbog oblikovanja renesansne skulpture, upućuje na smisleno valoriziranje toga mramornog ulomka koji nije imao samo funkciju upotrebnog materijala, nego očito i veće, simboličko značenje. Izgledno je da se radilo o ciljanom naglašavanju njegove važnosti odnosno vrijednosti, a čini se i svojevrsnom isticanju drevnosti jer u suprotnom raniji reljef ne bi bio ostavljen na poleđini kasnije skulpture. Fenomen reutilizacije mramora i zadržavanja starijega skulpturalnog uratka bilježimo i na nekolicini drugih primjera u Dubrovniku i njegovoj okolici. Među njima treba spomenuti kronološki bliski primjer iz 16. stoljeća jer je i ondje zadržan srednjovjekovni reljef. Radi se o mramornoj ploči koja je pohranjena u Arheološkom muzeju u Dubrovniku, no mjesto njezina pronalaska, nažalost, nije poznato.³¹ Na prednjoj strani te ploče je u doba renesanse izvedena glava krilatog anđela, dok je na poleđini ostavljena reljefno urešena ploha na kojoj je isklesana složena geometrijska shema, s nizom učvorenih troprutih kružnica isprepletenih trostrukim dijagonalnim trakama, uobičajena za zrelu predromaniku prve polovine ili sredine 10. stoljeća.³² Ranosrednjovjekovni reljef je dobro očuvan, bez tragova preklesavanja, a pretpostavlja se da se radilo o ploči oltarne ograde ili stranici ciborija.³³ Po svemu sudeći, predromanički mramorni ulomak izvorno je potjecao iz nekoga znamenitijega gradskog svetišta – vjerojatno iz katedrale ili crkve sv. Petra Velikoga.³⁴ Još zorniji primjer reutilizacije mramora i promišljenog zadržavanja starijega reljefa nalazimo na obližnjem otoku Koločepu. Riječ je o srednjovjekovnoj crkvi sv. Mihajla, smještenoj u najplodnijoj otočnoj udolini i uz glavnu komunikaciju koja povezuje dvije najznačajnije uvale – Donje Čelo na zapadu i Gornje Čelo na sjeveroistoku. Po svojim arhitektonskim obilježjima Sv. Mihajlo pripada tzv. južnodalmatinskom jednobrodnom kupolnom tipu, poput ranoromaničke crkve sv. Ivana Krstitelja u Šilovu Selu, a podignut je u prvoj po-

lovini ili sredini 12. stoljeća.³⁵ U isto doba nastaje i njegova oprema koja je u cijelosti izrađena od mramora antičke provenijencije, a radi se o ostatcima sarkofaga i nosača koji su nekada resili rimski rezidencijalno-gospodarski sklop u uvali Donje Čelo.³⁶ Od te starije mramorne građe isklesan je reljefno urešeni prozorski okvir i oltarna ograda.³⁷ Osim karakterističnih ranoromaničkih biljnih vitica zastupljenih na tim reljefima, na zabatu i ploči oltarne ograde nazočni su i figurativni prikazi. Tako je na lijevom pluteju predočena scena lova s četiri male figure u pokretu inspirirane antičkom umjetnošću – dva dječaka pušu u rog, pas lovi divljač i krilati konj; a na prednjoj strani zabata frontalno poprsje arhandela Mihovila s raskošnim krilima i žezlom u ruci. Upravo na zabatu, tom ključnom dijelu oltarne ograde na kojem je i prikazan titular koločepske crkve te ispisani posvetni natpis, zadržan je i dio antičkoga figurativnog reljefa na njegovoj stražnjoj strani.³⁸ Ta strana ograde bila je usmjerena prema oltaru, pa se čini vjerojatnim da je zbog toga raniji reljef i postavljen naopako. Na njemu je djelomično očuvan lik muškarca koji sjedi na stolici s rotulusom u rukama, a do njega stoji žena prekrivenih nogu. Radilo se o sceni “čitanja” koja se izvorna nalazila na sarkofagu, a za koji se smatra da je izrađen u Rimu u drugoj polovini 3. stoljeća.³⁹ Premda oltarnu ogradu s Koločepa i skulpturu sv. Ivana Krstitelja iz Šilova Sela dijeli čak četiri stoljeća od njihova nastanka, zamjetno je da je u oba primjera zadržan značajniji dio ranijega figurativnog reljefa – na Koločepu antička scena “čitanja”, a na Šipanu srednjovjekovni orač. Indikativno je i to da je u oba slučaja stariji uradak svjesno ostavljen upravo na poleđini sv. Mihovila i sv. Ivana Krstitelja, tj. koločepskoga i šipanskoga titulara crkve, a to je jedino moguće objasniti željom njihovih naručitelja, odnosno onovremenih vlasnika/korisnika tih sakralnih zdanja. Ranoromanički zabat s Koločepa zasad je i najraniji uočeni primjer tog fenomena u dubrovačkom kraju. Vrijeme njegova nastanka korespondira s jačim odrazima grugurovske reforme na ovim prostorima i ponovnim uzletom Dubrovačke crkve, kada dolazi i do intenzivnijeg investiranja u gradska i izvangradska svetišta u vidu njihovih obnova ili izgradnji. U tom razdoblju obnovljena je i monumentalna prvostolnica, a na Elafitima, napose na tri najveća otoka dubrovačkog arhipelaga – Šipanu, Lopudu i Koločepu gradi se znatniji broj sakralnih zdanja, od kojih čak devet crkava tzv. južnodalmatinskoga jednobrodnog kupolnog tipa, a obnavljaju se i starije građevine.⁴⁰ Među novopodignutim elafitskim svetištima ističe se po skupocjenijoj kamenoj opremi Sv. Mihajlo na Koločepu, a raskošnije je bio urešen i Sv. Ivan Krstitelj na Šipanu, jer je ondje zidni oslik izradio vrsniji majstor, odnosno radionica koja je u to doba oslikala i velebnu katedralu. Stoga je izgledno da je u oba slučaja bila riječ o važnijim i imućnijim vlasnicima/korisnicima tih crkava i njihovih posjeda. Povezanost, pak, fresaka iz Šilova Sela s reprezentativnim oslicima u prvostolnici upućivala bi na to da se moglo raditi i o srodnoj narudžbi, tj. o naručiteljima iz redova dubrovačkoga crkvenog vrha u čijem posjedu je možda bio šipanski Sv. Ivan Krstitelj. Upravo ta moguća ranija poveznica između katedrale i zdanja u Šilovu Selu čini se zanimljivom i po pitanju provenijencije mramornog ulomka upotrijebljenog za izradu renesansne skulpture sv.

Ivana Krstitelja, a na čijoj poledini je vrlo promišljeno zadržan romanički reljef orla kao svojevrsni znamen starine ili čak podrijetla. U tom pogledu zamijećena bliskost između šipanskog orla i “zoomorfne” skupine romaničke skulpture iz dubrovačke

prvostolnice zaista bi mogla sugerirati na to da je taj vrijedni mramorni ulomak izvorno potjecao iz romaničke katedrale i da je naknadno prenesen na otok Šipan za glavni portal renesansne crkve sv. Ivana Krstitelja na predjelu Šilovo Selo.

Bilješke

- 1 JOSIP LUČIĆ, Prošlost elafitskog otoka Šipana (do 1300. godine), *Starohrvatska prosvjeta*, III. s., 10 (1968.), 96; JOSIP LUČIĆ, *Iz prošlosti dubrovačkog kraja u doba Republike*, Dubrovnik, 1990., 30.
- 2 JOSIP LUČIĆ (bilj. 1, 1968.), 96; JOSIP LUČIĆ (bilj. 1, 1990.), 30.
- 3 JOSIP LUČIĆ, Građevinski spomenici XIII stoljeća na Šipanu, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 14 (1962.), 82; JOSIP LUČIĆ (bilj. 1, 1968.), 100; JOSIP LUČIĆ (bilj. 1, 1990.), 32.
- 4 Arheološka istraživanja i konzervatorsko-restauratorski radovi provedeni su na crkvi sv. Ivana Krstitelja na predjelu Šilovo Selo 1977. godine. Voditeljica tih istraživanja bila je D. Beritić iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku. Tom prilikom otkrivene su i vrijedne ranoromaničke zidne slike, a voditelj restauratorskih zahvata na oslicima bio je E. Pohl iz Restauratorskog zavoda Hrvatske (dalje: RZH). Dnevnik istraživanja crkve sv. Ivana Krstitelja u Šilovu Selu, Konzervatorski odjel u Dubrovniku MKRH (dalje: Dnevnik KODU), 1977. Restauracija zidnih oslika provedena je i 1995. godine. (voditelj: E. Pohl, RZH), a arheološka istraživanja i konzervatorsko-restauratorski radovi na crkvi poduzeti su i u razdoblju od 1998. do 2001. godine (voditelji: Ž. Peković, I. Žile, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, MKRH). Restauratorske zahvate na zidnim slikama tada je vodila C. Pezzi iz Hrvatskoga restauratorskog zavoda. U tom razdoblju u potpunosti je rekonstruirana i kupola nad središnjim poljem. Više o zahvatima provedenim od 1998. do 2001. godine vidjeti: ŽELJKO PEKOVIĆ, *Četiri elafitske crkve*, Dubrovnik – Split, 2008., 46–69.
- 5 Dvanaest spomenika nalazi se na Elafitskom otočju, i to šest na najmanjem otoku Koločepu (Sv. Nikola/Sv. Vid i Sv. Mihajlo smješteni su u najplodnijoj otočnoj udolini i uz glavnu komunikaciju koja povezuje dvije najznačajnije uvale – Donje Čelo na zapadu i Gornje Čelo na sjeveroistoku, potom Sv. Srđ na predjelu Bige, Sv. Barbara na predjelu Borje, Sv. Frano u uvali Jekavac te Sv. Antun Padovanski u Gornjem Čelu), tri na otoku Lopudu (Sv. Ivan Krstitelj na Ivanjem brdu, Sv. Nikola na brdu Polačica i Sv. Ilija na predjelu Sutiona/Sutionik) i tri na Šipanu (Sv. Ivan Krstitelj na predjelu Šilovo Selo, Sv. Mihajlo u Pakljeni i Sv. Petar na Veljem vrhu). Tri spomenika sačuvana su i u povijesnoj jezgri grada Dubrovnika (Sigurata i Sv. Nikola na Prijekom, te Sv. Luka), dok je samo jedna građevina zasvjedočena u Stonu (Sv. Mihajlo na brdu Gradac). Svi spomenici detaljno su obrađeni u doktorskom radu I. Tomas. IVANA TOMAS, *Srednjovjekovne jednobrodne crkve s kupolom južne Dalmacije i Boke kotorske*, doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2014., 7–235, sa starijom literaturom.
- 6 IVANA TOMAS (bilj. 5), 80, 176 i d.
- 7 O podudarnosti elemenata raščlambe vanjskih i unutrašnjih zidova kao obilježju ranoromaničkih spomenika vidjeti: VLADIMIR GVOZDANOVIĆ, Značaj starohrvatske arhitekture za opću povijest europske predromanike, u: *Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture* (ur. Andre Mohorovičić), Split, 1978., 133–135; VLADIMIR P. GOSS, Is there a Pre-Romanesque Style in Architecture, *Peristil*, 25 (1982.), 33–51; IGOR FISKOVIĆ, O freskama 11. i 12. stoljeća u Dubrovniku i okolici, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 31; IVANA TOMAS (bilj. 5), 7–235, sa starijom literaturom; IVANA TOMAS – MAJA ZEMAN, *Spomenici otoka Lopuda od antike do srednjeg vijeka*, Zagreb – Dubrovnik, 2017., 37–58.
- 8 Više o ranoromaničkim zidnim slikama u crkvi sv. Ivana Krstitelja na predjelu Šilovo Selo vidjeti: ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 4), 53–69; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 7), 17–36; IGOR FISKOVIĆ, Zapažanja o srednjovjekovnim freskama u Dubrovniku i okolici, *Dubrovnik*, 2/21 (2010.), 163–200; IGOR FISKOVIĆ, Likovna oprema i umjetnine starih katedrala, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku* (ur. Katarina Horvat-Levaj), Dubrovnik – Zagreb, 2013., 81–85; TATJANA MIČEVIĆ-ĐURIĆ, *Bizant u srednjovjekovnome zidnom slikarstvu od Budve do Kvarnera*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012., 287–303; NIKOLINA MARAKOVIĆ – TIN TURKOVIĆ, Liturgical Vestments in the Eleventh and Twelfth Century Mural Paintings of Dubrovnik and Elaphiti Islands – a Contribution to the Study of “Adrio-Byzantinism” on the Eastern Adriatic, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 40 (2016.), 11–15.
- 9 IGOR FISKOVIĆ (bilj. 7), 17–36; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 8, 2010.), 163–200; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 8, 2013.), 81–85.
- 10 Moguće je da su naručitelji tih zidnih slika bili dubrovački kanonici i da su obje elafitske crkve – Sv. Nikola/Sv. Vid na Koločepu i sv. Ivan Krstitelj na Šipanu bile u njihovu posjedu. Nastanak tih oslika odgovara razdoblju grgurovske reforme i ponovnog uzleta Dubrovačke crkve, pa uz intenzivnija investiranja u gradska i izvangradska svetišta dolazi i do reforme crkvenog ustroja. Tada je bio (re)organiziran dubrovački kaptol što se odrazilo na funkcionalno i složenije opremanje prvostolnice, a moralo je doći i do formiranja kanoničkih patrimonija jer je to bilo neophodno da se osigura uzdržavanje kanonika. Vidjeti: IVANA TOMAS – MAJA ZEMAN (bilj. 7), 55–58.

11
Dnevnik KODU (bilj. 4); ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 4), 51.

12
IVANA TOMAS – MAJA ZEMAN (bilj. 7), 67–68.

13
Kapela Sv. Križa prigradena je uza župnu crkvu Gospe od Šunja na otoku Lopudu 1527. g. VICKO LISIČAR, *Lopud historički i suvremeni prikaz*, Dubrovnik, 1931., 37.

14
Za Getaldićev ljetnikovac u Suđurđu na otoku Šipanu vidjeti: NADA GRUJIĆ, *Dubrovačka ladanjska arhitektura*, Zagreb, 2021., 150–154.

15
Za ljetnikovac Ivana Marinova Gondole (Gundulića) u Gružu vidjeti: NADA GRUJIĆ, *Dubrovački ljetnikovci*, u: *Hrvatska renesansa*, katalog izložbe (ur. Miljenko Jurković – Alain Erlander-Brandenburg), Zagreb, 2004., 125; NADA GRUJIĆ, *Ljetnikovac Miha Junijeva Bone u Rijeci dubrovačkoj: problemi datacije, atribucije i prezentacije*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 38 (2014.), 71–74; NADA GRUJIĆ (bilj. 14), 175–183. Zasad nije moguće preciznije detektirati podrijetlo dvaju grbova iskle-sanih na glavnom portalu šipanske crkve sv. Ivana Krstitelja na predjelu Šilovo Selo. Naime, grbovi vlasteoskih rodova često su se mijenjali, pri čemu ne bi trebalo isključiti ni to da se radilo o grbovima pučkih obitelji za koje nemamo kodificirana heraldička znamenja. Na potonje nas je upozorila prof. dr. sc. N. Grujić, te joj se iskreno zahvaljujemo. S tim u vezi potrebno je spomenuti i to da je vrlo sličan grb s četiri kose grede prekinute po sredini horizontalnom trakom zabilježen u knjizi *Sepulcra* u knjižnici dominikanskog samostana u Dubrovniku, vidjeti: ĐURĐICA PETROVIĆ, *Sepulkralni spomenici u srednjovjekovnom Dubrovniku*, u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća* (ur. Igor Fisković), Zagreb, 1991., 129, sl. 5.

16
Za ljetnikovac Petra Junijeva Sorga (Sorkočevića) na Lapadu u Dubrovniku vidjeti: CVITO FISKOVIĆ, *Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu* [Rad JAZU, 397], Zagreb, 1982.; NADA GRUJIĆ, *Ljetnikovac Petra Sorkočevića*, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće*, katalog izložbe (ur. Vladimir Marković), Zagreb, 1987., 314–315; NADA GRUJIĆ, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Zagreb, 1991.; NADA GRUJIĆ, *Kuća u gradu. Studije o dubrovačkoj stambenoj arhitekturi 15. i 16. stoljeća*, Dubrovnik, 2013.; NADA GRUJIĆ (bilj. 14), 108–119.

17
Godine 1486. Radivoj Bogosalić obećao je dubrovačkom kanoniku Đonu Lukinom da će mu načiniti »rimske prozore četvornog [quadras] oblika (...) poput onih na biskupskoj palači«, dok je u dokumentu iz 1499. godine Marko Kršulović obećao Matu Getaldiću *fenestras 3 quadras more romano et cum parastatis inferioribus et superioribus dentatis et cum cornisiis*. CVITO FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947., 69. Također, pri obnovi dubrovačkoga Kneževa dvora spominje se izrada sedam novih rimskih prozora 1525. godine. Iz svega se može zaključiti kako se takav »rimski način« (more romano) oblikovanja odnosio na četvrtasti ili pravokutni oblik prozora i na odgovarajuću glatku plitkoreljefnu profilaciju, za razliku od prozora *more fiorentino* koji su podrazumijevali bogatiju profilaciju, s kaneliranim pilastrima, lisnatim kapitelima i trabeacijom. NADA GRUJIĆ (bilj. 14), 148–150. Inače, raslojeno grede (naslanjajući se na lokalnu »protorenesansu«, točnije antikom snažno prožetu tradiciju – krstionica katedrale u Firenci), javlja se već u opusu F. Brunelleschija u Firenci u prvoj polovini 15. stoljeća, kao i na

»rimskim« pravokutnim portalima palače Rucellai L. B. Albertija iz sredine istoga stoljeća, da bi se potom pojavilo i u samom Rimu.

18
Skulptura sv. Ivana Krstitelja premještena je s lunete glavnog portala u crkvenu unutrašnjost 1977. godine. Dnevnik KODU (bilj. 4).

19
Mramornu skulpturu sv. Ivana Krstitelja iz Šilova Sela prvi je kratko spomenuo J. Posedel 1952. godine, koji piše da se nalazi u luneti glavnog portala crkve. JOSIP POSEDEL, *Predromanički spomenici otoka Šipana*, *Starohrvatska prosvjeta*, III. s., 2 (1952.), 119, bilj. 14. Na nju se potom osvrnuo Igor Fisković 1987. godine, koji je zamijetio da se radi o vrsnijemu kiparskom ostvarenju 16. stoljeća te da se na njezinoj poledini nalazi dio romaničkog reljefa s likom orla. IGOR FISKOVIĆ, *Kiparstvo*, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće* (bilj. 16), 343, K/36. Također, navedena je u radu A. Badurine i Ž. Čorak o inventaru šipanskih crkava 1998. godine, a datirana je u kraj 15. ili početak 16. stoljeća. ANĐELKO BADURINA – ŽELJKA ČORAK, *Inventar šipanskih crkava*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22 (1998.), 59.

20
Tradicionalni, barem slikarski prikaz ponekad je upotpunjen i kratkim svitkom koji visi na štapu, a na kojem su, prema Izaiji (40:3) ispisane njegove proročke riječi: *Vox clamantis in deserto parate viam domini*. U drugoj inačici tog prikaza umjesto štapa s natpisom sv. Ivan Krstitelj drži u rukama Mistično Janje.

21
IGOR FISKOVIĆ (bilj. 19), 343, K/36.

22
Onovremeni slikarski uzori za lik toga često prikazivanog svetca uvelike se razlikuju od šipanskog sv. Ivana Krstitelja i onoga na dubrovačkom portalu braće Petrović. Usporedi oltarni poliptyh sv. Mihovila u franjevačkoj crkvi Gospe Snježne u Cavtatu koji je oslikao Vicko Lovrin 1509. godine; potom triptyh sv. Nikole / triptyh obitelji Lukarević u dominikanskoj crkvi sv. Dominika u Dubrovniku koji su izradili Mihajlo Hamzić i Pietro di Giovanni između 1512. i 1515. godine; te triptyh obučara Jurja Božidarevića u franjevačkoj crkvi sv. Marije od Špilice na otoku Lopudu koji se pripisuje Nikoli Božidareviću i suradnicima iz 1513. godine. Slične osobine u prikazu svečeva lika, doduše malo ublažene, nalazimo i na poliptyhu Pietra di Giovannija u franjevačkoj crkvi na Lopudu, nastalom oko 1520. godine. Vidjeti: VLADIMIR MARKOVIĆ, *Slikarstvo*, u: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće* (bilj. 16), 350, 352–354, Sl/10, Sl/12, Sl/15, Sl/18; IGOR FISKOVIĆ – ZORAIDA DEMORI STANIČIĆ – RADOŠLAV TOMIĆ, *Slikarstvo i kiparstvo*, u: *Milost susreta. Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima*, katalog izložbe (ur. Igor Fisković), Zagreb, 2010., 147–150, S/8–10; SANJA CVETNIĆ, Mihajlo Hamzić, Triptyh sv. Nikole (Triptyh obitelji Lukarevića), u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, katalog izložbe (ur. Igor Fisković), Zagreb, 2011.

23
ANTE CRNČEVIĆ, O simbolizmu ptica u kršćanskoj tradiciji, *Živo vrelo*, 9 (2014.), 8–10; ROBERT SMAJLAGIĆ, Zoomorfni, teriomorfni i tetramorfni simboli na kovanom novcu, 2. dio, *Numizmatičke vijesti*, 71 (2018.), 72.

24
Formulacija *zrelije realističke modelacije* preuzeta je iz članka akademika Igora Fiskovića. IGOR FISKOVIĆ, Još o romaničkoj skulpturi s dubrovačke katedrale, *Ars Adriatica*, 5 (2015.), 48.

25
IGOR FISKOVIĆ (bilj. 8, 2013.), 87–107; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 24), 39–66. Istraživačko-edukacijski projekt pod nazivom *Otkri-*

vanje starih dubrovačkih katedrala pokrenut je 2015. godine, a usmjeren je na stručnu i znanstvenu obradu nalaza koji su otkriveni podno barokne katedrale Gospe Velike i susjedne Bunićeve poljane u Dubrovniku 1980-ih godina. Više o rezultatima tog projekta vidjeti: MAJA ZEMAN – ANA MARINKOVIĆ – IVANA OŽANIĆ ROGULJIĆ – MARINA ŠIŠA VIVEK – SUZANA DAMIANI, Preliminarna analiza rezultata aktivnosti istraživačko-edukacijskoga projekta Otkrivanje starih dubrovačkih katedrala (2018.–2020.), *Annales Instituti Archaeologici / Godišnjak Instituta za arheologiju*, 16 (2020.), 269–282.

26
IGOR FISKOVIĆ (bilj. 8, 2013.), 88; IGOR FISKOVIĆ (bilj. 24), 58, bilj. 22.

27
IGOR FISKOVIĆ (bilj. 24), 48–49.

28
CVITO FISKOVIĆ, Fragments du style roman à Dubrovnik, *Archaeologia Iugoslavica*, 1 (1954.), 122–123. Vertikalna greda pohranjena je u Arheološkom muzeju u Dubrovniku / AMD (DUM AM 3347). Visina grede iznosi 65 cm, širine je 31 cm i debljine 33 cm.

29
CVITO FISKOVIĆ (bilj. 28), 120, 123.

30
O fenomenu ponovne upotrebe starijeg materijala, kao i važnosti reutilizacije mramora kao materijala vidjeti: DALE KINNEY, The Concept of Spolia, u: *A Companion to Medieval Art: Romanesque and Gothic in Northern Europe* (ur. Conrad Rudolph), Malden, 2006., 233–252, sa starijom literaturom; PATRIZIO PENSABENE, Architectural Spolia and Urban Transformation in Rome from Fourth to the Thirteenth Century, u: *Perspektiven der Spolienforschung 2* (ur. Stefan Altekamp – Carmen Marcks-Jacobs – Peter Seiler), Berlin, 2017., 177–234, sa starijom literaturom.

31
Mramorni ulomak (Inv. br. 3769), širine je 38 cm, visine 33 cm i debljine 7,5–9,5 cm. Prva ga je objavila R. Menalo. ROMANA MENALO, *Ranosrednjovjekovna skulptura*, Dubrovnik, 2006., 70, sl. 74.

32
Strogo i pravilno isklesana složena geometrijska shema, s nizom učvorenih troprutih kružnica isprepletenih trostrukim dijagonalnim trakama, rad je sigurne klesarske ruke, dobro izvježbane u složenijim geometrijskim prepletima karakterističnima upravo za zrelu predromaniku prve polovine ili sredine 10. stoljeća. Srodna geometrijska kompozicija zamjetna je na pločama oltarne ograde iz crkve sv. Ivana Krstitelja na vrhu Ivanjeg brda na otoku Lopudu (pluteji su pohranjeni u Župnoj zbirci u Lopudu), dok od dubrovačkih primjera treba izdvojiti pilastar oltarne ograde iz nekadašnje crkve sv. Petra Velikog u povijesnoj jezgri grada (nalazi se u Arheološkom muzeju u Dubrovniku / AMD, DUM AM 2205) i ploču uzidanu u baroknu kapelu sv. Ilara na lokalitetu Tri crkve na gradskom predjelu Boninovo.

33
ROMANA MENALO (bilj. 31), 70, sl. 74; ŽELJKO PEKOVIĆ, *Crkva sv. Petra Velikoga. Dubrovačka predromanička katedrala i njezina skulptura*, Dubrovnik – Split, 2010., 149–150, sl. 133–134; ROMANA MENALO, *Ranosrednjovjekovna skulptura iz fundusa Arheološkog muzeja u Dubrovniku*, Dubrovnik, 2018., 98, sl. 66.

34
Ž. Peković ulomak pripisuje dubrovačkoj ranosrednjovjekovnoj crkvi sv. Petra Velikoga i smatra da se radilo o stranici četverostra-

nog ciborija. ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 33), 149–150, sl. 133–134. No ne bi trebalo isključiti mogućnost da je ploča izvorno potjecala iz monumentalne katedrale jer se radi o mramornom ulomku. Naime, u crkvi sv. Petra Velikoga detektiran je ponajveći broj nalaza dubrovačke predromaničke skulpture iz prve polovine ili sredine 10. stoljeća, međutim nijedan od tih ulomaka nije isklesan od mramora. Usporedi: ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 33), 95–173. S druge strane u katedrali je zamijećena upotreba toga skupocjenijeg kamenog materijala u razdoblju ranoga srednjeg vijeka. Usporedi: IVICA ŽILE, Kameni namještaj i arhitektonska plastika prve dubrovačke katedrale, u: *Tisuću godina Dubrovačke (nad)biskupije. Zbornik radova znanstvenog skupa u povodu tisuću godina uspostave dubrovačke (nad)biskupije / metropolije (998.–1998.)* (ur. Nediljko A. Ančić), Dubrovnik, 2001., 462, 469.

35
IVANA TOMAS – MAJA ZEMAN (bilj. 7), 47, 51–54. Više o crkvi sv. Mihajla na otoku Koločepu vidjeti u: VICKO LISIČAR, *Koločep nekoć i sada*, Dubrovnik, 1932., 86–89, 96, 108, 120–121; IVICA ŽILE, *Predromaničko crkveno graditeljstvo otoka Koločepa*, Dubrovnik, 2003., 105–114; ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 4), 84–105; IVANA TOMAS (bilj. 5), 131–143, sa starijom literaturom.

36
Na južnom dijelu duboke i dobro zaštićene uvale u Donjem Čelu otkriveni su ostatci rimskog zdanja 1969. godine, a koje je najvjerojatnije funkcioniralo kao dio većeg sklopa. Pretpostavlja se da se radilo o važnijem imanju, s većim prihodima, te da su ondje postojali i dodatni objekti namijenjeni njegovoj administraciji, stambene cjeline za radnu snagu, pristanište te reprezentativnije uređeno rezidencijalno zdanje. Na osnovi ulomaka triju mramornih sarkofaga zaključuje se da se radilo o bogatijim vlasnicima/korisnicima tog posjeda. Vidjeti: IVANA TOMAS – MAJA ZEMAN (bilj. 7), 23–25, sa starijom literaturom.

37
Za izradu oltarne ograde korišteni su ostatci sarkofaga isklesanog od kararskog mramora. Dijelovi prozorskog okvira rađeni su od istog sarkofaga, ali i od nosača koji je potjecao iz rezidencijalno-gospodarskog sklopa u uvali Donje Čelo. Oltarna ograda i prozorski okvir rekonstruirani su 2000. godine, a nalaze se u Župnoj zbirci Koločep u Donjem Čelu. Više o oltarnoj ogradi i prozorskom okviru iz crkve sv. Mihajla na otoku Koločepu vidjeti: NENAD CAMBI, Ulomci antičkih sarkofaga s Koločepa, u: *Oltarna ograda s Koločepa* (ur. Ante Milošević), Split, 2000., 5–8; VEDRANA DELONGA, Pisana uspomena na jednu »sestru i kraljicu«, u: *Oltarna ograda s Koločepa* (ur. Ante Milošević), Split, 2000., 23–28; ŽELJKO PEKOVIĆ, Oltarna ograda crkve sv. Mihajla s otoka Koločepa, u: *Oltarna ograda s Koločepa* (ur. Ante Milošević), Split, 2000., 9–17; IVO PETRICIOLI, Razmišljanja o ulomcima s Koločepa, u: *Oltarna ograda s Koločepa* (ur. Ante Milošević), Split, 2000., 18–22; IVICA ŽILE, Novi nalazi predromaničke skulpture s otoka Koločepa, u: *Zbornik Tomislava Marasovića* (ur. Ivo Babić – Ante Milošević – Željko Rapanić), Split, 2002., 254–267; IVICA ŽILE (bilj. 33), 81–86, 101, 110 i d; ŽELJKO PEKOVIĆ – DUŠKO VIOLIĆ – DOROTI BRAJNOV, Oltarna ograda crkve sv. Mihajla s otoka Koločepa, *Prostor*, 13 [1–9/29] (2005.), 1–10; VEDRANA DELONGA, Pisana uspomena na jednu »sestru i kraljicu« s Koločepa, *Starohrvatska prosvjeta*, 34/3 (2007.), 199–211; ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 4), 84–105; ŽELJKO PEKOVIĆ (bilj. 33), 199–203; IVANA TOMAS – MAJA ZEMAN (bilj. 7), 51–54.

38
Dosad je jedino I. Babić posvetio nešto više pažnje tom neuobičajenom zadržavanju antičkoga figurativnog reljefa na poledini zabata oltarne ograde iz srednjovjekovne crkve sv. Mihajla na otoku

Koločepu. Vidjeti: IVO BABIĆ, Spolije na tlu ranosrednjovjekovne Hrvatske, *Starohrvatska prosvjeta*, III. s., 33 (2006.), 107–108.

39

NENAD CAMBI (bilj. 37), 5–8; NENAD CAMBI, *Antika*, Zagreb, 2002., 165.

40

Više o graditeljskim intervencijama u doba grgurovske reforme na dubrovačkom prostoru vidjeti u: IVANA TOMAS (bilj. 5), 49–60, sa starijom literaturom.

Summary

Predrag Marković – Ivana Tomas

Marble Statue of St John the Baptist from the Church of St John the Baptist on the Island of Šipan

This paper focuses on a marble statue of St John the Baptist from the church dedicated to the same saint in the area of Šilovo Selo on the island of Šipan. Although it is an excellent Renaissance sculptural achievement found in the Dubrovnik region, it has only been mentioned incidentally in scholarly literature. The statue stands out both for the expensive material from which it was carved and for the fact that a segment of Romanesque figurative relief has been preserved in the back. In the front of the marble block, a traditional prophetic image of St John the Baptist in the desert is carved in high relief. The half-length standing figure of the saint is adapted to the format of the stone block and placed inside the shallow lunette on the main portal of the Šipan church. It is an exceptionally high-quality sculptural work that exceeds the average level of Dubrovnik sculpture in the High Renaissance with its accentuated realism and exquisiteness. But although St John the Baptist of Šipan stands out from the overall sculptural achievements of the time in the Dubrovnik area both for its quality and for the material used, some analogies have been perceived with the depiction of the ascetic saint in the lunette on the south portal of the monastery church of St Francis in Dubrovnik, carved by brothers Leonard and Petar Petrović in 1499. Based on a detailed analysis, it has

been argued here that the statue of St John the Baptist shows a higher degree of idealism with regard to the related works by the Petrović brothers and that it was produced somewhat later, most likely in the first half of the 16th century, when the spacious Renaissance church was built for which the statue was intended. In the back of the Renaissance statue of St John the Baptist, there is a partially preserved Romanesque relief with the image of an eagle. Apparently, the marble fragment originally belonged to a large-scale relief composition featuring an eagle fighting a snake. As to its stylistic and morphological features, as well as the quality of craftsmanship, the Šipan eagle shows a resemblance to a group of Dubrovnik reliefs with zoomorphic depictions showing the victory of good over evil, which presumably originated from the Cathedral and were made in the first half of the 13th century. Special attention has been paid to the reuse of marble and the deliberate preservation of older sculptural work as a kind of sign of antiquity, which has been detected in several other examples in Dubrovnik and its surroundings.

Keywords: Island of Šipan, Šilovo Selo, church of St John the Baptist, 13th century, 16th century, reuse of marble